

10. Світова економіка: Підручник / А.С. Філіпенко, В.С. Будкін, О.І. Рогач та ін. – К.: Либідь, 2007. – 640 с.

11. Голиков А.П. Украина и всемирная торговая организация: перспективы сотрудничества, ожидаемые результаты / А.П. Голиков, Н.А. Казакова, О.В. Ракоший // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, Економічна серія, № 580: – 2003. – С. 244-249.

12. Вороновская Е.В. Глобализация сельскохозяйственной деятельности // Е.В. Вороновская // Науковий вісник Таврійського державного агротехнологічного університету. –

Режим доступа: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znptdau/2012_2_4/18-4-12.pdf

13. Balanya B. Europe inc. Regional and global restructuring and the rise of corporate power. London, 2000.

14. Shiva V. Biopiracy. The plunder of nature and knowledge. Boston, 1997.

15. Организация Объединенных Наций: офиц. сайт. – Режим доступа: www.un.org.ua

16. What is behind the global food crises? How trade policy undermined Africa's food self-sufficiency // Food & Water Watch. – Washington, 2008. – P. 7.

Анотація. Стаття посвящена аналізу впливу політики ВТО і МВФ на аграрний сектор розвиваючихся стран, следствием которой стало обострение глобальной продовольственной проблемы за последние десятилетия.

Ключевые слова: ВТО, глобальная продовольственная проблема, МВФ.

Summary. The article deals with the impact of the WTO and the IMF policy on the agricultural sector of developing countries, which resulted in the aggravation of the global food problem over the last decades.

Keywords: global food problem, IMF, WTO.

*Рецензент д.э.н., профессор ХНУ им.В.Н.Каразина Бабич В.П.
Експерт редакційної колегії к.э.н., доцент УкрГАЗТ Сухорукова Т.Г.*

УДК 339.72.053.1

КРИЗА ЗОВНІШНЬОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ КРАЇН, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ ТА КРАЇН З ПЕРЕХІДНОЮ ЕКОНОМІКОЮ

Мирошниченко Ю.В., к.е.н., доцент (УкрДАЗТ)

В статті проаналізовано сутність зовнішнього державного боргу, оцінку ускладнення економічного стану від зовнішніх державних запозичень, розглянуто базовий трансферт у сфері зовнішніх запозичень та визначено необхідність контролю за процесом ефективного використання запозичених ресурсів і їх спрямування на розвиток виробництва.

Ключові слова: зовнішні займи, зовнішня заборгованість, сальдо позикових операцій, боргові проблеми, боргові заходи.

Постановка проблеми та її зв'язок з науковим чи практичними завданнями. В епоху глобалізації і розвитку міжнародних валютно-фінансових відносин державні зовнішні заощадження набули цілий ряд нових якостей, що дозволяють істотно підвищити їхню відносну керованість і прогностичність. Це дає розвинутим державам ефективні інструменти для рішення актуальних задач своєї як зовнішньої, так і внутрішньої політики. І країни, що першими освоїли технології регулювання зовнішніми фінансовими активами, одержують відчутний вииграш у їх використанні.

Розвиток будь-якої країни об'єктивно вимагає внутрішніх і зовнішніх запозичень, які фіксуються у вигляді державного боргу. Всі країни світу, здійснюючи економічні перетворення, використовують зовнішні джерела фінансування. Рациональне використання міжнародних позик,

і допомоги сприяє прискоренню економічного розвитку, рішенню соціально-економічних проблем. Коли борг держави відповідає певним кількісним критеріям, обслуговується державою прийнятними для кредиторів способами, ситуація вважається нормальною. Тенденція зростання державного боргу з неочевидними перспективами його обслуговування свідчить про появу проблеми заборгованості.

Стан державного зовнішнього боргу, його структура й динаміка є одним із найважливіших критеріїв оцінки рівня забезпеченості економічної безпеки країни. Саме тому ця проблема й пошук шляхів її рішення є одним з найбільш гострих питань сучасності багатьох країн, у т.ч. й України.

Аналіз останніх досліджень та виділення невирішених частин загальної проблеми. Єдиної точки зору на характер взаємного впливу боргу та

економіки в науці ніколи не існувало. Погляди всіх авторів на цю проблему баланують від ідеї абсолютного ринкового лібералізму, коли борг, як інструмент державної дії на економіку, розглядається як негативний чинник, до ідей планової економіки, коли зовнішні запозичення є інструментом державного регулювання економіки з ціллю її стабілізації. Так, на початку XVI ст. меркантилісти розглядали гроші як абсолютну форму багатства, тому схвалювали приток грошей в національну економіку. Меркантилісти були прихильниками державного втручання в економіку через реалізацію права держави фінансувати свої витрати за рахунок запозичень на ринку. Фізіократи, навпроти, перейшли від досліджень сфери обертання до сфери виробництва. На їх думку, саме в процесі виробництва створюється нове багатство. Тому вони вважали, що, здійснюючи позики, держава зволікає ресурси з виробничих секторів економіки [1].

Прикладом оцінки ролі державної заборгованості представниками класичної політекономії є робота А. Сміта «Дослідження про причину та природу багатств народів» (1778 р.). У ній автор негативно оцінював практику кредитного фінансування державних витрат, оскільки вона, на його думку, знижує багатство націй, одночасно посилюючи податковий тягар, і значно перешкоджає накопиченню капіталу. «Політика державної заборгованості поступово послабляла кожну державу, яка, у свою чергу, користувалася нею. Там, де державний борг якось перевищив певну межу, майже ніколи не вдавалося справедливим чином його погасити».

Такої самої позиції дотримувався Ф. Небеніус (Німеччина) - один із засновників теорії державного кредиту, який вважав, що державні позики негативно відображаються на функціонуванні капіталу, не сприяють підтриманню прогресу у виробництві, поліпшенню добробуту нації, зумовлюють нерівність у розподілі суспільного багатства [2]. Категорично щодо державних запозичень висловлювався Т. Р. Мальтус. Він зазначав, що державний борг - це ракова пухлина, яка роздирає добробут народу. Цієї ж думки дотримувався Ж. Б. Сей, який порівнював державний борг з новою зброєю, якою держава повинна користуватися лише у крайньому разі [3].

Проти фінансування державних витрат за рахунок боргу також висловлювався Д. Рікардо. За його теорією, платники податків у такому разі не розглядають фактичного розміру майбутніх платежів щодо до сплати процентів за рахунок податків як тягар, що призводить до зменшення капіталу, і вважають себе багатшими, ніж у разі податкового фінансування. Але податки і державний борг, за Д. Рікардо, відрізняються лише формою, а їхня субстанція одна й та сама. Практика державного боргу, на його думку, провокує нерациональну поведінку, яка «робить нас менше економічними й

уводить в оману з приводу нашого фактичного становища» [4].

Посилення взаємозалежності національних економік призводить до зростання залежності бідних країн від найбільш сильних в економічних і геополітичних відносинах. У результаті конкурентного тиску національні уряди все більшою мірою втрачають можливість проводити власну економічну і соціальну політику, втрачають контроль за станом своїх соціально-економічних систем [5].

Дефіцит державного бюджету, залучення та використання позик для його покриття призводять до формування і значного зростання державного боргу, в тому числі й в Україні. Великі розміри внутрішнього і зовнішнього боргу, а також відповідно зростання витрат на його обслуговування обумовлюють необхідність вирішення проблеми державного боргу.

Метою даної роботи є розгляд сутності й інструментів зовнішнього державного боргу, оцінки ускладнення економічного стану від зовнішніх державних запозичень, базового трансферту у сфері зовнішніх запозичень та визначення необхідності контролю за процесом ефективного використання запозичених ресурсів і їх спрямування на розвиток виробництва.

Викладення основного матеріалу дослідження. Зростання зовнішнього боргу - типове явище для країн, що розвиваються на стадії економічного розвитку, коли внутрішні заощадження невеликі, баланс по поточних операціях зводиться з великим негативним сальдо і необхідний імпорт капіталу для заповнення нестачі ресурсів. Запозичення здійснюються на пільгових умовах, з низькою відсотковою ставкою і використовуються на реалізацію конкретних проектів розвитку і оплату імпорту інвестиційних товарів та представлені кредитами іноземних держав і міжнародних фінансових інститутів, таких, як МВФ, Всесвітній банк і регіональні банки розвитку.

Хоча залучення іноземного капіталу збільшує ресурси економічного розвитку, за отримані кредити треба розплатитися. За останні роки їх ціна настільки виросла, що витрати у багатьох випадках перевищують очікуваний ефект. В першу чергу при накопиченні великого зовнішнього боргу виникає проблема з його обслуговуванням. Обслуговування зовнішнього боргу, що включає його амортизацію (виплату основної суми) і виплату відсотків, обумовлюється угодами і є фіксованим вирахуванням з доходу і заощаджень країни-боржника. Якщо сума боргу збільшується і/або підвищуються відсоткові ставки, зростають і витрати з його обслуговування, які необхідно оплачувати в іноземній валюті. Інакше кажучи, зобов'язання з обслуговування зовнішнього боргу виконуються або за рахунок експортної виручки і скорочення імпорту, або шляхом нових запозичень за кордоном. Звичайно велика частина зобов'язань з обслуговування

зовнішнього боргу покривається за рахунок доходу від експорту. Але при зміні структури і обсягу імпорту, зростанні процентних ставок і скороченні експорту виникають проблеми з погашенням зовнішньої заборгованості. З подібними проблемами зіткнулася більшість країн Третього світу з високим рівнем заборгованості, а також деякі країни з розвинутою економікою.

Постійний дефіцит з поточного платіжного балансу мають Греція, Іспанія, Італія, Швеція, Австралія, Нова Зеландія. Самими великими боржниками в Латинській Америці є Бразилія, Аргентина й Мексика: на частку цих країн доводиться більше 70% зовнішнього боргу регіону, причому їхній сукупний борг за останнє десятиліття збільшився в 3 рази. Великий зовнішній борг мають арабські країни - імпортери нафти: Єгипет, Йорданія, Ліван і деякі інші [6,7].

Поняття "сальдо позикових операцій" (базовий трансферт) відображає співвідношення чистого притоку (відтоку) капіталу і суми зовнішнього запозичення. Кількісно його вимірюють як співвідношення між чистим притоком капіталу в країну і виплатою відсотків на закумульовану суму зовнішнього боргу. Чистий приплив капіталу є різницею між валовим притоком і амортизацією основної суми закумульованого боргу. Сальдо позикових операцій є важливим поняттям, оскільки показує величину щорічного придбання (або втрати) валюти в результаті взаємодії з міжнародною фінансовою системою. Характерною рисою країн, що розвиваються, є те, що це сальдо зводять з великим дефіцитом, виснажуючи при цьому резерви іноземної валюти в результаті витоку капіталу [8].

Весь процес можна звести до наступних формул. Позначимо чистий приток капіталу F_n як темп зростання загальної суми боргу, D — закумульований борг і d — зростання загальної суми боргу у відсотках. Тоді

$$F_n = dD. \quad (1)$$

Відсотки за боргом виплачуються щорічно з суми всього боргу, і, якщо середня відсоткова ставка рівна r , то rD показує суму річних процентних платежів. Сальдо позикових операцій (базовий трансферт) визначається відніманням з чистого притоку відсоткових виплат:

$$BT = (dD - rD) = (d-r)D. \quad (2)$$

Сальдо буде позитивним при $d > r$ (країна придбає іноземну валюту) і негативним (втрачає валюту) при $r > d$. Будь-який аналіз боргової кризи країн повинен включати вивчення причин змін значень r та d .

На ранніх стадіях накопичення заборгованості, коли сума боргу D відносно невелика, темпи його зростання d будуть високими.

Велика частина капіталу надається у формі двосторонньої допомоги державами і кредитів Всесвітнього банку на пільгових умовах, з більш низькою відсотковою ставкою в порівнянні із ставками, що склалися, на фінансових ринках і з більш тривалими термінами погашення. Тому величина r буде невеликою, у будь-якому випадку менше d . До тих пір поки борг, що росте, використовується для здійснення проектів розвитку, а рентабельність останніх перевищує величину r , додатковий приток іноземного капіталу і збільшення суми заборгованості не викликають проблем для приймаючих сторін. Більш того, використання все більших запозичень для здійснення виробничих інвестицій в міську і сільську економіку складає важливий елемент довготривалої стратегії розвитку.

Серйозні ускладнення виникають, коли:

1) закумульований борг стає дуже великим і темпи його зростання d починають сповільнюватися у міру збільшення співвідношення "амортизація/валовий приток нового капіталу";

2) знижується приток довгострокового капіталу по державних каналах, що надається на пільгових умовах, і збільшуються короткострокові кредити на ринкових умовах з плаваючою процентною ставкою комерційних банків, унаслідок чого росте r ;

3) країна починає випробовувати найгостріші проблеми у врегулюванні свого платіжного балансу через сплеск цін на товари і швидкого погіршення умов торгівлі;

4) настає глобальний спад виробництва або будь-який інший зовнішній шок (типу стрибка цін на нафту); несподівано міняється курс долара, в якому оцінюється більшість кредитів і боргів;

5) втрачається довіра до платоспроможності країни-боржника за названими в п. 2, 3 і 4 причинами, що спонукає іноземні банки згорнути кредитування;

6) виникає «відтік» капіталу з країни через економічну і політичну ситуацію (наприклад, очікування девальвації місцевої валюти), що склалася, для придбання в розвинутих країнах цінних паперів і нерухомості, а також відкриття рахунків в банках.

Послання шести названих вище чинників має тенденцію до зниження d і збільшення r , внаслідок чого негативне сальдо позикових операцій непомірно росте, сприяючи «втечі» капіталу з тих країн, що розвиваються в розвинутих країнах. Боргова криза стає процесом, що самовідтворюється, і країни з високим рівнем заборгованості потрапляють в низхідну спіраль збільшення негативного базового трансферту, що виснажує їх валютні резерви перешкоджаючи подальшому розвитку.

Різкий дисбаланс економічної і політичної потужності багатих і бідних країн надає істотну дію на збереження низького рівня життя, безробіття і майнової нерівності, що росте, в Третьому світі. Він виявляється не тільки в пануванні багатих країн у

сфері світової торгівлі, але й в їх можливості диктувати умови трансферу технологій, іноземної допомоги і приватного капіталу в країни, що розвиваються.

Залежність від експорту, іноземної допомоги і кредитів - ще одна з причин загальної проблеми для країн Третього світу - залежність від розвинутих держав, а в ряді випадків і підлеглого положення в світовій економіці.

Інший зовні непомітний, але достатньо істотний чинник збереження слаборозвиненості - перенесення в Третій світ ціннісних установок, поведінки та інститутів Першого світу. Можна навести як приклад насадження у минулому в колоніях на відповідних для їх умов систем і програм освіти з метрополій, формування медичних систем з упором на профілактику, організацію профспілок і адміністративних систем по західних зразках і т.п. Можливо, в даний час ще більший вплив мають соціальні і економічні стандарти розвинутих країн: структура заробітної плати, спосіб життя еліти, прагнення до багатства. Подібні запозичення можуть сприяти корупції, розкраданню національного багатства привілейованою меншиною. Нарешті, орієнтація на ціннісні установки стандартів багатих країн викликала явище, відоме під назвою "відтік розуму", - міграцію фахівців і кваліфікованої робочої сили з тих країн, що розвиваються в розвинуті країни (таке явище спостерігається і зараз в нашій країні, найсильніший відтік кваліфікованої робочої сили спостерігався на початку 1990-х р.р. після розпаду СРСР). Міграційні потоки залучили масу лікарів, медичних сестер, інженерів, економістів, науковців. Значні витрати на навчання цих фахівців несуть країни, що розвиваються.

Сукупна дія всіх цих чинників обумовлює уразливість країн Третього світу: зовнішні сили, що знаходяться зовні їх контролю, можуть сильно впливати на внутрішній економічний і соціальний стан. Багато країн, що розвиваються, у тому числі більшість найменше розвинутих, - невеликі держави, сильно залежні від зовнішнього світу і не мають реальних шансів на самозабезпечення. Вони не можуть ізолюватися від світового господарства. Певну надію вселяє можливість їх приєднання до політики колективного самозабезпечення. Співпраця в її рамках сприятиме посиленню переговорних позицій невеликих країн, допоможе їм краще орієнтуватися в міжнародних справах, ефективно використовувати іноземні інвестиції і технічну допомогу.

В більш розвинутих країнах Третього світу, здатних відстоювати свої позиції на міжнародній арені, все сильніше виявляється тенденція подальшого збагачення багатих, часто за рахунок бідних верств населення. Як вже наголошувалося, проблема не тільки в тому, що

темпи економічного зростання розвинутих країн вище, ніж що розвиваються. Всередині самих країн, що розвиваються, багаті і володіючі владою групи населення і сектори господарства (наприклад, сучасні виробництва в промисловості і сільському господарстві, крупні землевласники, профспілкові лідери, промисловці, політики, високопоставлені урядовці) збагатилися значною мірою за рахунок більш масових, але менш впливових груп бідного населення, що відбувається в Україні за роки її незалежності. Збагачення розвинутих країн і багатих груп всередині тих, що розвиваються - зовсім не ізолюване явище. Подібна тенденція характерна для всієї системи міжнародних економічних відносин.

Феномен слаборозвиненості необхідно досліджувати в двох аспектах - усередині окремих країн і в міжнародному. Проблеми убогості, низької продуктивності, зростання (скорочення) населення, залежність від експорту первинної продукції і вразливості до зовнішніх дій породжена як внутрішніми, так і глобальними причинами. Тому усунення убогості, нерівності і збільшення продуктивності можливо лише при обліку подвійної природи цих явищ. Успішне просування по шляху соціального і економічного розвитку зв'язано не тільки з необхідністю розробки відсталими, в економічному сенсі, країнами відповідаючої реальної дійсності стратегії, але і зміни існуючого нині міжнародного економічного порядку, з тим щоб він в більшій мірі орієнтувався на потреби бідних країн.

Висновки та перспективи подальших наукових розробок в даному напрямі. Руйнівні наслідки державного запозичення виявляються перш за все, у витісненні приватних інвестицій і зменшенні на цій основі основних виробничих фондів країни. Якщо державний борг зростає швидкими темпами, стрімко збільшуються відсоткові виплати за державним боргом. Тоді держава вимушена піднімати рівень оподаткування або ж скорочувати державні видатки. Державний борг погіршує розподіл доходу. Іншим негативним наслідком державного боргу є обмеження можливостей держави фінансувати соціально-економічні програми внаслідок здійснення відсоткових виплат. Проблеми зовнішнього боргу охоплюють не лише сферу економіки, а й мають політичні наслідки.

З метою досягнення позитивного впливу державного боргу на розвиток економіки необхідно проводити зважене управління його обсягами, структурою та динамікою.

Одним із пріоритетних завдань управління зовнішнім боргом України є зміна його структури з застосуванням інструментів активного управління та жорсткою системою контролю за процесом використання запозичених ресурсів.

Кошти від державних запозичень повинні спрямовуватися на розвиток економіки (переважно на розвиток виробництва), а не на поточне споживання й погашення раніше отриманих кредитів. Також значну увагу слід приділяти розвитку ринкових інститутів, удосконаленню регулятивної системи і формуванню здорового макроекономічного середовища.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Аткинсон Э.Б. Лекции по экономической теории государственного сектора: учебник [Текст] / Э.Б. Аткинсон, Дж.Э. Стиглиц; пер. с англ.-М.: Аспект Пресс, 1995. – 832 с.
2. Сакс Дж. Макроэкономика. Глобальный поход [Текст] / Дж. Сакс, Ф.Б. Ларрен. - М.: Дело, 1996. - 848 с.
3. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе: пер. с англ., 4-е изд. [Текст]. - М.: Дело Лтд, 1994. - 720 с.
4. Самуельсон П.А. Экономика: пер. с англ. [Текст] / П.А. Самуельсон, В.Д. Нордхаус. - М.: Изд-во БИНОМ, 1997. - 800 с.
5. Пікалов В.Л. Проблеми феномену стійкого розвитку соціально-економічних систем в умовах глобалізації / В.Л. Пікалов // Європейський вектор економічного розвитку: зб. наук. праць. – 2011. – Вип. 2(8). – С. 192-202.
6. Офіційний сайт МВФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org>.
7. Офіційний сайт світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org>.
8. Тодаро Микаэль П. Экономическое развитие: учебник [Текст] / Микаэль П. Тодаро; пер. с англ. под. ред. С.М. Яковлева, Л.З. Зевина. – М.: Экономический факультет МГУ, ЮНИТИ, 1997. – 671 с.
9. Вахненко Т. Концептуальные основы управления внешним национальным долгом Украины / Т. Вахненко // Экономика Украины.- 2007.- №1.- с. 14.
10. Глазьев С.Ю. Мировому сообществу нужен инновационный и инвестиционный драйв [Текст] / С.Ю. Глазьев, В.А. Ивченко. М.П. Фрейдлин // Газета 2000. - №35(6190). – 2012. – С. А3-А4.

Анотація. В статті проаналізовані сутність зовнішнього державного боргу, оцінка ускладнення економічного стану від зовнішніх державних заїмствовань, розглянуто базовий трансферт в сфері зовнішніх заїмствовань і необхідність контролю за процесом ефективного використання заїмствованих ресурсів і їх направлення на розвиток виробництва.

Ключевые слова: зовнішні заїми, зовнішня заборгованість, сальдо заємних операцій, боргові проблеми, боргові заходи.

Summary. The paper analyzes the essence of the external public debt, evaluation complications economic condition from external public debt, considered the basic transfert in external borrowing and the need to monitor the process of the effective use of borrowed resources and direction to the development of production.

Keywords: foreign loans, foreign debt, net lending operations, debt problems, measures debt.

*Рецензент д.е.н., професор УкрДАЗТ Позднякова Л.О.
Експерт редакційної колегії к.е.н., доцент УкрДАЗТ Боровик Ю.Т.*

УДК 339.9 (477+437)

ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ ДВОСТОРОННІХ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЧЕШЬКОЮ РЕСПУБЛІКОЮ

Молодченко О.М., здобувач (ХНУ ім. В.Н. Каразіна)

Виявлено основні проблеми двосторонніх торговельно-економічних відносин між Україною та Чехією. Запропоновано напрями диверсифікації і підвищення ефективності двосторонніх відносин між країнами.

Ключові слова: двосторонні торговельно-економічні відносини, напрями диверсифікації двосторонніх відносин.

Постановка проблеми та її зв'язки з науковими чи практичними завданнями. Розбалансування моделі глобальної економіки, що має місце впродовж останніх років після фінансової кризи 2008-2009 рр. знайшло прояв у високодефіцитних зовнішньоторговельних балансах розвинутих країн та, відповідно, високому профіциті поточного рахунку у країнах, що розвиваються. Таким чином, основною посткризовою тенденцією економічної політики є